

Иван Котев
ОПЕАНА СТРУМИЦА

*На ќера ми Марија,
зетот Коста
и внуците
Сара и Иван,
со љубов*

ИВАН КОТЕВ

Опеана Струмица

Издавач

ЛУБ „Благој Јанков Мучето“ - Струмица

За издавачот

Тања Гошева

Рецензенти:

м-р Ана Витанова Рингачева

проф. д-р Илија Велев

Уредник

Никола Д. Сарајлија

Лектор

Наташа Василевска - Трајчевска

Компјутерска обработка

Ѓорѓи Пелтековски

Дизајн на корица

Иван Бозов

Нацрт на корица

Виолета Сандева

Печати

ЗД „Графосервис“ - Струмица

Тираж

1000

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

929:001.81-05(497.742)

КОТЕВ, Иван

Струмичко литературно соѕвездие / Иван Котев, Ана Витанова

Рингачева. - Струмица : ЈУ Библиотека “Благој Јанков Мучето”, 2015.

- 257 стр. : илустр. ; 25 см

ISBN 978-9989-177-44-6

1. Витанова Рингачева, Ана [автор]

а) Автори - Струмица - Биографии

COBISS.MK-ID 100015370

Иван Котев

Опеана Струмица

Народни песни за Струмица и Струмичко

Струмица, 2016

*Ајде да одиме
доле во Струмица,
каде се пие
љута ракија,
љута ракија
и вино црвено,
каде се љубат
убави моми.*

(Народна песна)

Овековечена Струмица

(Краток осврт кон книгата „Опеана Струмица“
на Иван Котев)

Песната нема ни мајка ни татко.

Народна мудрост

Народната песна е највпечатливиот, најемотивниот и најрепрезентативниот симбол кој еден народ го остава како трага за своето вековно постоење. Народниот пејач преку песната ја раскажува својата, но и судбината на својот народ; пее за сета скрб и сите патила, за радоста, копнежот, за надежта. Народната песна е најсилниот аргумент пред кој замолкнуваат сите мудрости и знаења, таа е златниот ковчег кој го чува духовното богатство на еден народ. Народната песна е ризницата во чии одаи, како на невестинска постела, спие духот на народот, почива во спокојот вдомен во прегратката на историјата.

Собирањето на народната песна и нејзиното вдомување во едно посебно издание е потфат со големо значење, како во културолошки така и во национален контекст. Во народната песна е опеано минатото на еден народ, една опена историја која раскажува безброј приказни за животот и судбините на луѓето. „Свртувањето кон сопственото минато и народното творештво, заедно со откривањето на народната култура има за цел да ја поттикне националната свест.“ (Петровска–Кузманова : 99). Народната песна е најисцрпниот учебник од кој генерациите учат за своето минато,

во неа се вкоренети вистините за постоењето и опстојувањето на еден народ. И самиот Константин Миладинов во *Предговорот* на „Зборникот“ ќе напише: „Народните песни се показалка на степенот од умственото развитие од народот и огледало на неговиот живот. Народот в песни изливат чувствата си в нив увековечуват животот му и давнешните му подвиги, в нјих наоѓа душевна храна и развлечение; затоа в желба и в радос, на свадба и хоро, на жетва и грозјebraње, на везење и предење, по поле по гори, штедро излеват песните, како од богат извор: затоа можат да се речат, че народот е секогашен велик пеец“ (Миладинов, 1983: 10). Колективот е најверниот чувар на традицијата, самиот свој интелектуален, духовен и емотивен потенцијал народниот творец го вградил во народната песна. Таа е негова вистина и судбина. На седевка, на предење, на жетва, по полето, низ чаршијата, на средби и разделби, на свадби и опела, така се раѓала македонската народна песна. И така во недоглед се раѓала песната, а времето немилосрдно газело по неа, ветрот го разнесувал семето кое пуштало корени таму каде што имало плодна почва. Но ретко кој го собирал неговиот плод. Требало да дојде македонскиот XIX век, да се појави рускиот славист Виктор Иванович Григорович за да го „растрезни“ Димитар Миладинов и да му каже дека народното творештво е нашето најголемо богатство. Собирачите на македонското народно творештво го зачувале од заборава нашето најголемо богатство и ги поставиле цврстите темели на нашата опстојба. Но не стигнале до југот, фолклорното богатство на Струмица и струмичко, до најново време стоеше закопано без да може да ја покаже својата раскош и да биде уште еден благороден камен на бесценетиот македонски ѓердан.

Да се пронајде информатор, кој автентично ќе ја пренесе народната песна, да се запише и дешифрира е безмалку сизифовски потфат, нешто што може на свои плеќи да го понесе само надарен фолклорист и добар познавач на сензибилитетот на луѓето од својата средина. Расфрленото плодно семе на струмичката народна песна децении наназад го собира Иван Котев, со надеж дека ќе го наполни амбарот, за да им го остави во наследство на идните поколенија. Тој амбар, полн со плодносни

зрна, ќе биде духовна храна за генерациите кои сè помалку ќе знаат да го препознаат вкусот на трошките од старата дедова трпеза. Тие, гладни за убав збор, нека го посеат и нека се насладуваат на неговите плодови. Четири децении Иван Котев зрно по зрно собира, како жетвар, кој на поколно пладне од гумното го собира житото, ги запишува и чува народните песни. Тие мали зрна, денес станале зрело класје, од него на вршник е испечена најубавата погача, која како нафора на богослужба чека да биде послужена. Активната собирачка дејност во дослук со архивското истражување, се темелите врз кои авторот Иван Котев години наназад ја негува и гаи својата идеја за Струмица во народната песна. Зборниците и публикациите на Коста Црнушанов, Николај Кауфман, Кузман Шапкарев, Миладиновци, фонотеката на Симо Фончев, личната фонотека и библиотека на авторот, се само дел од изворите од кои тој црпел вредни информации за народните песни во кои се пее за Струмица и струмичко.

Народниот мудрец кажал: *Песната нема ни мајка ни татко*, мислејќи на народната песна чиј автор е анонимен, а таа станува колективна своина на народот. Народниот пејач преку песната ги презентира своите индивидуални творечки квалитети, но истовремено прераснува во анонимен хроничар кој бил сведок на најзначајните настани од историјата и растењето на градот и неговата околина. Во „Опена Струмица“ струмичката народна песна, со сета своја раскош, се открилува пред нас и гордо нè води низ убавите калдрмени улици на Струмица, но и малите и темни сокаци раскажувајќи ги убавите, но и помалку убавите приказни од историјата на Струмица и Струмичко.

Народната песна не е музејски експонат, таа е жив организам кој гласно зборува, рака која допира и го оживува минатото, како би опстанала во сегашноста и иднината. Едно совршено извезено милје од мотиви, изразни форми, стилски изразни средства и мелодија, до перфекција соживеани со македонскиот бит, искрено отпени и силно доживеани. Народната песна во себе ги содржи историските, социјалните, економските и религиозните сегменти кои биле нераскинлив дел од секојдневието на луѓето од овој дел на Македонија. Овие песни се создавани во еден специ-

фичен културен систем, во нив живо циркулираат размислувањата, идеите, ставовите, односите на функционирање на еден живот, во градот, а особено во селата од струмичката котлина. Книгата „Опеана Струмица“ е само уште еден силен аргумент во одбрана на тезата дека големината и вредноста на народното творештво се содржат во феноменот на усно пренесување на информациите. Усноста како посебен вид антрополошка категорија (Ристески, САНУ LVI (1) : 79) е вградена како основен градивен елемент во односот: **информатор (преносител)** и **слушател (реципиент)**. Динамичноста во протоколот на мислата, кога таа се пренесува по устен пат, во писмената форма добива статичен карактер и станува лесно достапна за читателот. Затоа сметаме дека потфатот на Иван Котев, богатството од народни песни кои ги запишувал и истражувал, да ги пренесе на хартија и да ги зачува од заборав, е потфат вреден за внимание и почит.

Поетична е Струмица, опеана во народната песна која останала да жари во домашното огниште, тука каде била создавана. Поетскиот израз во симбиоза со народната мелодија создале совршена творба, одраз на животот на Струмица низ историјата. Народниот пејач пеел, но неговиот глас не стигал подалеку од беласичките и огражденски пазуви. Планините како да ги вкрстиле полите и љубоморно ја чуваат песната. Многу малку е пишувано за фолклорот во Струмица и струмичко, скоро незначителни се трудовите кои се среќаваат во науката, а кои ги обработуваат токму овие теми. „Опеана Струмица“ е прва книга за струмичката народна поезија, дело во кое струмичката народна песна се открилува со сета своја убавина. Собраниот фолклористички материјал во оваа книга, снимен и запишуван во автентичен селски амбиент е доказ дека обичните луѓе, занаетчиите, земјоделците и работниците, се најверните продолжувачи на традицијата и чувари на духот на времето. Тие, создавајќи варијанти на песните, со својата индивидуална лирска боја, чувство и интерпретација, всушност се и нивни пресоздавачи. Овој импозантен стихотворен фонд како да вдахнува душа на досега подзаборавената струмичка народна песна.

Народниот пејач пиел од врутокот на традицијата, од него ја гасел жедта што во неговата душа ја создавале животните радости и таги,

љубови и разделби, за нив ја пеел и препејувал песната, скромно и тивко оставајќи ја душата во стихот. Исклучително плодната струмичка почва на која растела и ластарела народната песна, ќе даде преубави плодови, стихови како наслада за идните генерации. Во книгата се застапени песни со колоритна мотивика, најмногу љубовни, но има и трудови, револуционерни, ајдутски, комитски, балади, хумористични песни и слично. Во песните се опеани трагичните судбини на обичните луѓе, судбини од шекспировите драми, за неостварената љубов меѓу двајца млади која завршува со смрт, таква е песната **„Што е чудо станало во село Пиперев“**: „...Љубе ле, Љубе, либе бре, слушај ме! /Ако не се венчаме с црквенски венци, /ќе се венчаме со рајски венци!/Не дозволувам, Љубе, друг да те земе! Љубовните песни мотивски се најзастапени и се доказ, колку е преполна љубовната лирика со импресивни метафори. Стихот од песната **„Прснала мома пу поле“**, која авторот ја запишал од својата мајка Савета Котева е пример колку душа неукитот народен пејач оставил во песната. Во надмудрувањето меѓу итрото трговче и убавата девојка, која треба да меси погача без сито, без вода и без огин, девојката вели: „...— Олан тргофче, тргофче! / Олан тргофче, тргофче! / Прес прсти ќе ја пресејам! / Сос солзи ќе ја замесам, / на гради ќе ја испечам!...“ Мотивски ваквите песни се многу застапени во македонскиот фолклор, а песните од струмичкиот крај се само уште еден бисер во бесценетата ризница на македонската народна песна. Во многу од песните анонимниот творец пренел сведоштва за животот во минатото, живот од кој денес нема никаква трага, освен песната: „...Мама е отишла Струмичкото поле, / Струмичкото поле шума да набере, /Шума да набере, буби да нарани,/ Буби да нарани, свила да источи, / Свила да источи, дари да направи...“(**„ Дојди, лудо, сама с’м си дома“**) Одгледувањето на свилената буба, како активност која била најзастапена во струмичкиот регион, од која живееле и егзистирале луѓето е засведочена во песната, која како фотографија, останува да стои во албумот на историјата.

Огромната желба и насушната потреба за ослободување од окупаторските стеги, народот ги преточил во песни со комитско—револуционе-

рен мотив. Во тие песни силно пулсира нескротливиот борбен дух на револуционерните дејци, кои со својата жртва дале голем влог во конечното ослободување на земјата. Култот за големиот македонски херој Гоце Делчев, најсилно пулсира во народната песна, тој всушност и преку неа опстанал низ годините. Во македонската фолклористика овој култ особено се негува, а зад тој тренд не заостанува ниту Струмица. Во овој крај исклучително се негувал ликот и делото на револуционерот и како резултат на тоа настанале и народните песни посветени нему. Освен Гоце Делчев, во песните од Струмица и струмичко се среќаваат ликови на јунаци кои биле познати како локални борци против поробувачите. Во народната песна останл жив споменот за Караман Атанас, Мануш Турновски, Ристоман Попчевски, Христо Чернопеев и многу други, за кои народот пеел и во една епска нарација раскажал цели истории за нив. Народниот пејач од струмичко ги зачувал и песните со мотиви од Првата светска војна, песни во кои се пее за жртвите кои паднале на македонско тло, а биле војници од други земји: „Над Голаш се вијат орли големи, / над Голаш се вијат орли големи. / Ем тија се вијат, ем тихо си грачат, / ем тија се вијат, ем тихо си грачат: / „Јоф Голаш си лежат ж’лти Јанглици, / ж’лти Јанглици, ем бели Французе, / ж’лти Јанглици, ем бели Французе. / Тука ќе се раниме три години време, / три години време, цели тријсе мехци; / тука ќе се раниме три години време, / три години време, цели тријсе мехци! („Сл’нцето трепере, ќе зајде“). Она што посебно се издвојува како значаен детал во поглед на оригиналноста на запишаните песни, е песната „Песна за Борис Поцев и генерал Апостолски“ (За 15. Корпус) која сведочи за личности од поновата македонска историја кои биле значајни за Струмица и за Македонија.

Голем дел од песните имаат свои варијанти, како на пример песните: „Емин-ага иде од Дабилџа“, „Развивај горо зелена“ (за која има најмногу варијанти), песните за локалните струмички јунаци и многу други. Постоењето на варијанти на песните само го потврдува фактот дека народната песна подлежи на промени, а тоа е всушност и една од суштинските карактеристики на народната литература во однос на умет-

ничката.

Голем дел од песните силно сраснале со животот на луѓето, станале нарескилив дел од нивното секојдневие и ги надминале локалните граници. Такви се песните: **„Под кулите на Струмица“**, (песна која денес се доживува како химна на градот) **„Лажу лажи Вере“**, **„Ленче болно лежи“** и други. Тоа се песни во кои народниот пејач излеал една неповторлива лирска емоција, опеал судбини кои денес се издигнале на ниво на симболи. Мора да го споменеме и фактот дека неколку песни, **„Во Струмица на улица“**, **„Сношти дојдов ле, моме“** (песна со мотив од струмичкиот празник Тримери) кои се авторско дело на струмичанецот Наско Џорлев, а се создавани во духот на македонската народна песна, се обнародиле, со што слушателот ги доживува како песни, дел од усната пеачка традиција на Струмица.

На крајот од книгата се придодадени извесен број новосоздадени песни во кои се опева убавината на Струмица, нејзините богатства, нејзините културно–историски споменици; песни во кои се пее за традицијата, љубовта, за радоста и тагата, но и за верата и вербата во едно подобро утре.

Книгата **„Опеана Струмица“** е вредна и од лингвистички аспект бидејќи во песните се сочувани лексеми кои денес се вбројуваат во групата на архаизми, кои само сведочат дека струмичкиот дијалект го поминал процесот на лексичко обновување и растење. Во песните е зачуван автохтониот дух на струмичкиот дијалект и дијалектот на селата кои гравитираат околу градот: *„...Наљути се маленкото, ајде, маленкуто пусто бекче. / Наљути се, зафали се: / – Мари Мацо, бела Мацо, ајде, бела Мацо! / Мер не ќе дојде лето, пролето, / мер не ќе дојде лето, пролето, ајде, лето пролето! / Ќе рашуме вита гора, / вита гора Беласица, ајде, Беласица...“* (**„Јод долу идат два бега“**)

Ваквиот грамаден фолклористички влог на Иван Котев треба да не направи горди, бидејќи потекнуваме и живееме во еден крај, во кој народната песна е молитва, исцелителка и патоводител. Со неа и преку неа сме опстанале, таа не хранела и поучувала, не бодрела, но и опоменувала

како да го изодиме беспакето. Ние знаевме дека таа е тука, ние живеевме и живееме под нејзина закрила, но требаше да се појави Иван Котев, да го земе жезлото в раце и да се фати во костец со заборавот. Требаше да се појави, за да покаже и докаже дека и тука на југот се пеело и се пее, дека и тука народот оставил парче од својата душа, со која дише македонската земја. Македонската фолклористика денес е побогата за уште едно големо дело, а Струмица, преку песната, продолжува да ја раскажува својата приказна.

М–р Ана Витанова Рингачева

Литература:

- Катерина Петровска–Кузманова. *Фолклористичките погледи на Константин Миладинов*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, стр.99
- Константин Миладинов. *Предговор*, Во: *Зборник на народни песни*, Македонска книга, Скопје, 1983, стр.10
- Љупчо С. Ристески. *За истражувањето на народната култура*, Институт за етнологија и антропологија, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Гласник Етнографског института САНУ LVI (1), стр.79

С о д р ж и н а

Народната песна – хроника на вечноста	5
Овековечена Струмица – Ана Витанова Рингачева	17
 Песни со љубов зачинети	 25
1. Песна за Струмица	26
2. Под кулите на Струмица	28
3. Еден прекрасен мајски ден	29
4. Прснала мома пу поле	30
5. Софче, Софче, бело Софче	32
6. Итрата Фијана	33
7. Едно мајско утро	34
8. Шо ми омилелу, мамо	35
9. Што ми јомилело, Нане	36
10. Огрејала месечинка	37
11. Ајде, ајде Софке	38
12. Не легна ли, Јане, не заспа ли	40
13. Разболе се, мамо	41
14. Заљубил сам една мома струмичанка	42
15. У кого си погледнала, дуљберо	44
16. Зоре, Зоре, лично Зоре	45
17. Што е чудо станало во село Пиперево	47
18. Лажи, лажи Вере	49
19. Ленче болно лежи	50
20. Ленче болно лежи (варијанта)	51

21. А мори мајко невернице	52
22. Излегов да се прошетам	53
23. Во Струмица на улица	54
24. Во Струмица на улица	55
25. Дојди, лудо, сама с'м си дома	57
26. Дојди лудо, дојди младо	59
27. Калинка и Стојан	60

Трудови песни 61

28. Ивано, диван – девојко	62
29. Стемнило ми се, смрачило	62
30. Подуна ветер по Вардарско поле	63
31. Замркнала Тодора	64
32. Није пиперевчаните	65

Ехото на вековите 67

33. (От Струмница)	68
34. Горе над Црвенец	73
35. Стумница невеста	74
36. Мори Влаинко, стара Влаинко	75
37. Кераџиче	77
38. Ој, Струмице	79

Арамии љути змии

(Арамиски и ајдутски народни песни)	81
39. С'нце зајде у гората	82
40. С'нце зајде јов гората (варијанта)	85
41. Солнцето е над заода	86
42. Јурук Митре	87
43. На сон Гера јукадена	89

44. Песна за војводата Воденлија од Добрејци	90
45. Се собрале, се набрале	92
46. Море излезел е силен арамија	93
47. Јод долу идат два бега	94
48. Ферат ага и Идриз ага	96
49. Емин ага иде од Дабиља	98
50. Емин Ага иде од Дабиља	100
51. Имин ага иде од Дабиља	101
52. Емин ага иде од дабиља	103

Комитски песни 104

53. Развивај горо зелена	105
54. Делчев војвода	107
55. Тргнал е Делчев војвода	108
56. Развивај, горо зелена	110
57. Развивај, горо зелена	111
58. Горо ле, горо зелена	113
59. Гоце Делчев го гони бекчето	115
60. Развивај, горо зелена	116
61. Разви се гора зелена	118
62. Разви се гора зелена	119
63. Развивај, горо зелена (Песна за Делчев војвода)	120
64. Гоце Делчев залавја бегчето	121
65. Зашуми, шумо зелена	123
66. Седете, бога молете	124
67. Делчев војвода и бекче	125
68. Шени са горо, шени са	127

Од Балкано слегна Ристо Чернопео 129

69. Од Балкано слегна Ристо Чернопео	131
--	-----

70. Од Балкан слегна Ристо Црнопејо	132
71. Песна за Христо Чернопеев	133
72. Ристо Чернопео	135
73. Песна за Чернопеев	136
74. За Христо Чернопеев	137

Караман Атанас 139

75. Вечера го чека Караман Атанас	141
76. Караман Атанас	143
77. Песна за Караман Атанас	145
78. Караман Атанас	149
79. Караман војвода	151

Леонид Јанков 153

80. Леонидовата	155
81. Т`рба, т`рба Гевгелија	159
82. Грци, Турци, давации	161
83. Леонид војвода и јунак Томе	163

Огин избухна Струмичкото поле 165

84. Огин избухна Струмичкото Поле	166
---	-----

Развевај бајрак ти Мануш војвода 167

85. Песна за Мануш Турновски	169
86. Мануш војвода	170
87. Песна за Мануш Турновски	171
88. Мануш војвода	172
89. Песна за Мануш војвода	173
90. Развивај бајрак ти Мануш војвода	174
91. Доста оди`ме, доста шета`ме	176
92. Мануш војвода	177

93. Ој ти пиле, славеј пиле	178
94. Да ги видиш комитите	179
95. Немој шетај Ѓуро Кукува Планина	181
96. Кара Јусуф	182
97. Зададе се темен облак	184
98. Песна за Крсто Новоселски	185
99. Ја слушајте мили браќа	188

Сам се реших, сам изврших, за Македонија! **191**

100. Песна за Ристоман од Попчево (Вф 1904 година)	193
101. Ристомановата	195
102. Во илјада деветсто четврта	197
103. Песна за Ристоман Попчевски	198
104. През хиљада деветстотини четврта година	199
105. За Ристоман од Попчево	200
106. Воф 1904 година	202
107. През илјада деветстотин четврта година	203
108. Кале, Кале, тенко Кале	205
109. Доне ле, моме Доне	207

Жални песни **211**

110. Јана Кукавица	212
111. Пушка пукна над село Габрово	215
112. Песна за Димчо од Вељуса	216
113. Пушка пукна во гора зелена	217
114. Ај, пушка пукна	218
115. Песна за Панде муртинлија	219
116. Големо чудо станало	222

Песни од Првата светска војна **225**

117. Сл'нцето изгрева	226
118. Слнцето изгрее, маглата попада	227
119. Бој се е забило	228
120. Прва битка на Гулаш	229
121. Сл'нцето трепере, ќе зајде	230
122. Сл'нцето изгрева, м'гла падине	232
123. Сл'нцето изгрева	233
124. Сонцето изгрева	234
 <i>Партизански песни</i>	235
125. Песна за Борис Поцев и генерал Апостолски	236
 <i>Хумористични песни</i>	241
126. Струмица е мало гратче	242
127. Сто години ерген седоф	243
128. Одев бекар сто години	245
 <i>Нови текови</i>	247
129. Струмичка легендарен	248
130. Струмица, граде роден мил	250
131. Една љубов во Струмица	252
132. Што не ме мажиш во града Струмица	254
133. Тримери е или што е	256
134. Тримерска песна	258
135. Сношти дојдов, ле моме	259
136. Песна за армасаните	261
137. Химна на Струмичкиот карневал	263
138. За Благој Мучето	265
 <i>Речник</i>	267
<i>Иван Котев</i>	277